

ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ, ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΩΝ

1. Κοινοτική μελέτη και διαστάσεις του τοπικού χώρου

Η άσκηση κοινοτικής εργασίας και η ανάπτυξη προγραμμάτων κοινοτικής παρέμβασης είναι μια σύνθετη διαδικασία, η οποία απαιτεί στρατηγικό σχεδιασμό, οργάνωση, διεπιστημονική συνεργασία και κοινωνική συμμετοχή. Σημείο εκκίνησης στην προσπάθεια σχεδιασμού των αναπτυξιακών δράσεων και πρωτοβουλιών είναι η συστηματική μελέτη του τοπικού χώρου. Αυτή η διεργασία επιτρέπει στον κοινωνικό επιστήμονα να γνωρίσει την κοινωνική και πολιτισμική συγκρότηση του τοπικού και να διερευνήσει τις διαστάσεις που τον ενδιαφέρουν. Ορισμένα από τα σημαντικά ζητήματα που μπορούν να εξεταστούν στο πλαίσιο μιας κοινωνικής έρευνας είναι τα εξής:

- Οι ανάγκες της τοπικής κοινωνίας και οι τρόποι αντιμετώπισής τους.
- Τα βασικά χαρακτηριστικά της οικονομίας του χώρου και η κατανομή πόρων και κοινωνικών αγαθών στους πολίτες.
- Οι δυνάμεις αλλά και οι περιορισμοί του κοινωνικού και οικολογικού περιβάλλοντος.
- Η κοινωνική οργάνωση της τοπικής κοινωνίας και τα δίκτυα των τοπικών οργανώσεων και υπηρεσιών.
- Ο βαθμός ανταπόκρισης των τοπικών κοινωνικών υπηρεσιών στις ανάγκες των πολιτών.
- Το επίσημο και ανεπίσημο σύστημα παροχής κοινωνικής φροντίδας.

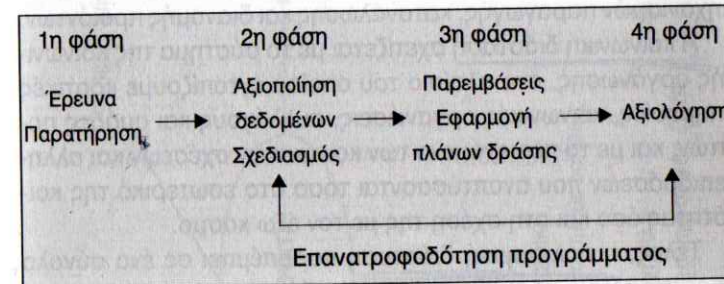
- Η κουλτούρα, οι στάσεις και οι αξίες της κοινότητας.
- Η δημογραφική χαρτογράφηση του χώρου.

Η διαμόρφωση ενός στρατηγικού σχεδίου παρέμβασης πρέπει να βασίζεται στις διαπιστώσεις και τα συμπεράσματα της μελέτης. Επίσης, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι στάσεις, οι αντιλήψεις και οι θέσεις των πολιτών για τις λύσεις των προβλημάτων και οι δυναμικές που μπορεί να αναπτύξει η τοπική κοινωνία.¹ Η γνώση που αποκτά το κοινοτικό στέλεχος μέσα από την κοινοτική έρευνα του δίνει τη δυνατότητα για μια αποτελεσματική παρέμβαση στα υποσυστήματα της κοινότητας. Για την επιτυχή ανάπτυξη μιας κοινοτικής μελέτης, οι ερευνητές πρέπει να έχουν την ικανότητα να εντοπίζουν, να συλλέγουν και να αρχειοθετούν πληροφορίες και πρωτογενές υλικό. Να αναγνωρίζουν τη σημασία αυτών των πληροφοριών, να ελέγχουν τις πηγές τους και να προχωρούν σε συστηματικές αξιολογήσεις κάνοντας τις κατάλληλες συσχετίσεις των δεδομένων που έχουν συγκεντρώσει.

Στην κοινοτική εργασία χρησιμοποιείται η εφαρμοσμένη έρευνα, η οποία δεν περιορίζεται στη συλλογή και ανάλυση δεδομένων, αλλά επιδιώκει να χρησιμοποιήσει τα αποτελέσματα της έρευνας σε παρεμβάσεις στον τοπικό χώρο. Κατά κανόνα, η διαδικασία των κοινοτικών παρεμβάσεων ακολουθεί τέσσερις αλληλένδετες φάσεις (βλ. σχήμα 4). Η πρώτη έχει να κάνει με την έρευνα, την εκτίμηση και την παρατήρηση του τοπικού χώρου. Είναι μια φάση διερευνητική, που στοχεύει στη διαμόρφωση μιας βάσης δεδομένων, η οποία θα αξιοποιηθεί για το σχεδιασμό των παρεμβάσεων. Η δεύτερη επικεντρώνεται στην αξιοποίηση των ερευνητικών δεδομένων για το σχεδιασμό των παρεμβάσεων και για την επιλογή των στρατηγικών στόχων παρέμβασης. Η τρίτη και πιο σημαντική φάση είναι η εφαρμογή των παρεμβάσεων και των δράσεων οι οποίες έχουν επιλεχθεί.

1. N. Berkeley, G. Goodall, D. Noon & G. Collis, "Involving the community in plan preparation", *Community Development Journal*, 30 (2), (1995), σσ. 189-199.

Είναι μια χρονοβόρα και σύνθετη διαδικασία στη διάρκεια της οποίας ενδέχεται οι στόχοι να επανακαθοριστούν και νέες καινοτόμες πρακτικές να διαμορφωθούν. Η τέταρτη και τελευταία φάση είναι η αξιολόγηση της πορείας και της αποτελεσματικότητας του προγράμματος, διαδικασία που μπορεί να επανατροφοδοτήσει με νέες ιδέες τις εφαρμογές των προγραμμάτων, όπως δείχνει και το παρακάτω σχεδιάγραμμα.

Σχήμα 4
Φάσεις ανάπτυξης κοινοτικών παρεμβάσεων

Για τις ανάγκες μιας τοπικής μελέτης μπορούμε να διακρίνουμε πέντε σημαντικές και αλληλένδετες διαστάσεις του κοινοτικού χώρου: την ιστορική, τη γεωγραφική, την οικονομική, την κοινωνική και την πολιτισμική. Η ιστορική διάσταση περιλαμβάνει την εξέλιξη και το μετασχηματισμό της κοινότητας, τη σχέση της με το παρελθόν και το ρόλο της μνήμης στη συγκρότηση της συλλογικής ταυτότητας. Η γνώση του παρελθόντος είναι βασικό στοιχείο για την οργάνωση πλάνων που αφορούν στο παρόν και προστρέχουν στο μέλλον της κοινότητας.

Η γεωγραφική διάσταση περιλαμβάνει τη γεωγραφική θέση και το χώρο στον οποίο εκτείνεται η κοινότητα, τα σύνορα που τη διαχωρίζουν από τον έξω κόσμο, τις χρήσεις γης και τη σχέση των ανθρώπων με το οικοσύστημα. Η κοινότητα συνδέεται με μια νοερή περιοχή στα όρια της οποίας εντοπίζεται η συμβολική κυριαρχία της. Στη σημερινή εποχή τα σύνορα γίνονται ολοένα πιο

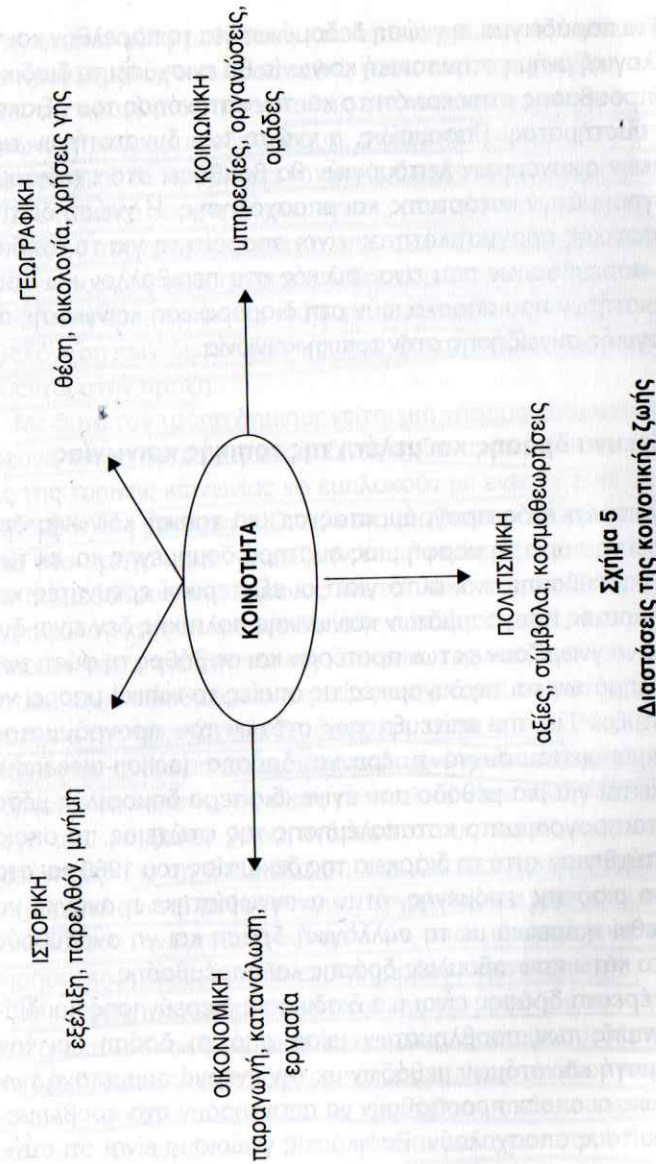
ρευστά και σχετικοποιούνται, ωστόσο ο τόπος εξακολουθεί να αποτελεί ένα σημείο αναφοράς για τις πολλές κοινότητες.

Η οικονομική διάσταση αφορά στις λειτουργίες που εκφράζονται στον κοινοτικό χώρο και συμβάλλουν στην αναπαραγωγή του. Τέτοιες λειτουργίες είναι η εργασία, η ψυχαγωγία και η κατοικία. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η μελέτη της κοινότητας ως παραγωγικής μονάδας και η χαρτογράφηση των δικτύων εισροών και εκροών ανθρώπινου δυναμικού και πόρων, και των μηχανισμών παραγωγής, κατανάλωσης και διανομής προϊόντων.

Η κοινωνική διάσταση σχετίζεται με το σύστημα της κοινωνικής οργάνωσης, στο πλαίσιο του οποίου εντοπίζουμε κρατικές υπηρεσίες, κοινωνικές οργανώσεις, συλλόγους και ομάδες πολιτών, και με το περιεχόμενο των κοινωνικών σχέσεων και αλληλεπιδράσεων που αναπτύσσονται τόσο στο εσωτερικό της κοινότητας όσο και στη σχέση της με τον έξω κόσμο.

Τέλος, η πολιτισμική διάσταση παραπέμπει σε ένα σύνολο παραστάσεων, κοσμοθεωρήσεων, αξιών και συμβόλων που νοσηματοδοτούν την κοινοτική ζωή. Η επεξεργασία και η ανάλυση πολιτισμικών διαστάσεων της κοινότητας, όπως τα τοπικά σύμβολα, τα πρότυπα κοινωνικών σχέσεων, οι κοσμοθεωρήσεις, οι τρόποι ζωής, οι συνήθειες, οι συμπεριφορές και τα στυλιστικά χαρακτηριστικά των μελών της κοινότητας, μπορούν να οδηγήσουν σε ποιοτικές παρατηρήσεις για την κοινωνική ζωή και το πολιτισμικό περιεχόμενο της τοπικής κοινωνίας.

Η γνώση των βασικών χαρακτηριστικών της κάθε διάστασης της κοινότητας είναι σημαντική στην προσπάθεια του κοινοτικού στελέχους να περιγράψει και να αναλύσει τον κοινοτικό χώρο. Αναμφίβολα, το κοινοτικό στέλεχος δεν είναι δυνατόν να διαθέτει τις απαραίτητες γνώσεις για να μελετήσει με συστηματικό τρόπο την ιστορική, την οικολογική και την οικονομική διάσταση της κοινότητας. Ωστόσο, οφείλει να είναι ενήμερο για τα χαρακτηριστικά αυτών των όψεων μέσα από τη γνώση που θα προέλθει από μια διεπιστημονική προσέγγιση ή από τη μελέτη σχετικής βιβλιογραφίας, ούτως ώστε αυτό να είναι σε θέση να κατανοεί ποικίλες όψεις της κοινοτικής ζωής.

Για παράδειγμα, η γνώση δεδομένων για το παρελθόν και τη συλλογική μνήμη στην τοπική κοινωνία θα ενισχύσει τη διαδικασία πρόσβασης στην κοινότητα και την κατανόηση του αξιακού της συστήματος. Παρομοίως, η γνώση των δυνατοτήτων των τοπικών οικονομικών λειτουργιών θα βοηθήσει στο σχεδιασμό προγραμμάτων κατάρτισης και απασχόλησης. Η γνώση δε της οικολογικής πραγματικότητας είναι απαραίτητη για το σχεδιασμό παρεμβάσεων που είναι φιλικές στο περιβάλλον και δραστηριοτήτων που αποσκοπούν στη διαμόρφωση κοινωνικής-οικολογικής συνείδησης στην τοπική κοινωνία.

2. Έρευνα δράσης και μελέτη της τοπικής κοινωνίας

Η ανάπτυξη ενός προγράμματος σε μια τοπική κοινωνία δεν μπορεί να πάρει τη μορφή μιας αυστηρά δομημένης και εκ των άνω παρέμβασης, και αυτό γιατί οι εξωτερικοί ερευνητές και εφαρμοστές προγραμμάτων κοινωνικής πολιτικής δεν είναι δυνατόν να γνωρίζουν εκ των προτέρων και σε βάθος τη φύση των προβλημάτων και τις δυναμικές τις οποίες το τοπικό μπορεί να αναπτύξει. Για την επίτευξη των στόχων του προγράμματος χρησιμοποιείται συχνά η έρευνα δράσης (action-research). Πρόκειται για μια μέθοδο που έγινε ιδιαίτερα δημοφιλής μέσα από τα προγράμματα καταπολέμησης της φτώχειας, τα οποία αναπτύχθηκαν κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1960 και στο πρώτο μισό της επόμενης, όταν αναγνωρίστηκε η ανάγκη να συνδεθεί η έρευνα με τη συλλογική δράση και να αναδυθούν από τα κάτω πρωτοβουλίες δράσης και παρέμβασης.

Η έρευνα δράσης είναι μια διαδικασία διερεύνησης και διασαφήνισης των προβλημάτων μέσα από τη δράση και την εφαρμογή καινοτόμων μεθόδων με την ενεργό συμμετοχή των πολιτών, οι οποίοι προσπαθούν να απαντήσουν στα προβλήματα που τους απασχολούν. Βασικό της γνώρισμα είναι ότι συνιστά μια πρακτική παρέμβασης και μάθησης στην πράξη, η οποία δεν περιορίζεται μόνο στη μελέτη μιας κατάστασης, αλ-

λά προτείνει νέες μεθόδους και λύσεις για την αντιμετώπιση του προβλήματος και προσπαθεί, μέσα από την πράξη, να αλλάξει την πραγματικότητα. Καθώς ένα καινοτόμο για την τοπική κοινωνία πρόγραμμα εξελίσσεται, η έρευνα δράσης επανεξετάζει περιοδικά το πρόβλημα το οποίο διερευνά και αναπροσαρμόζει σταδιακά τους στόχους και τις κατευθύνσεις με βάση τις δυναμικές που αναπτύσσονται στην πορεία του προγράμματος, τις νέες μορφές γνώσης που η καθημερινή εμπειρία και η αλληλεπίδραση ερευνητών και ντόπιων προσκομίζουν και τη συνεχή αξιολόγηση των δυσκολιών και των δυνατοτήτων που αναδεικνύονται στην πράξη.

Με αυτό τον τρόπο δημιουργείται μια γέφυρα ανάμεσα στην έρευνα και τη δράση, η οποία δίνει τη δυνατότητα στους πολίτες της τοπικής κοινωνίας να εμπλακούν με ενεργό τρόπο στις παρεμβατικές πρακτικές. Οι τελευταίοι, ιδιαίτερα όσοι εμπλέκονται στο πρόγραμμα, γνωρίζουν τους σκοπούς, τους στόχους και τις μεθόδους της έρευνας και εμπλέκονται στη διαδικασία της αξιολόγησης. Η έρευνα δράσης συνδέεται με την εφαρμογή κάποιων νέων, για την τοπική κοινωνία, τεχνικών και προγραμμάτων, αλλά ο βαθμός καινοτομίας της μπορεί να ενισχυθεί στη διάρκεια της ερευνητικής διαδικασίας, μέσα από τη σύναψη συνεργασιών ανάμεσα σε ομάδες πολιτών, τη διαμόρφωση νέων μορφών οργάνωσης, τις ιδέες των πολιτών και τον ανοικτό διάλογο που λαμβάνει χώρα ανάμεσα στους ντόπιους και τους ερευνητές. Για τη διευκόλυνση των συμμετοχικών πρακτικών χρησιμοποιούνται μεθοδολογικά εργαλεία που μπορούν να διευκολύνουν την εμπλοκή των πολιτών, όπως συμμετοχική παρατήρηση, κοινοτικές συνεδρίες και ομαδικές συνεντεύξεις.

Η μετασχηματιστική προοπτική της έρευνας δράσης την καθιστά μια πρακτική κοινωνικής κριτικής, η οποία συνδέεται με τις διεκδικητικές προσπάθειες καταπιεσμένων ομάδων που επιχειρούν να κατανοήσουν και να παρέμβουν στον κοινωνικό κόσμο που τις περιβάλλει. Έτσι, γίνεται μια αγωνιστική άσκηση εξουσίας, που στοχεύει να καταστήσει τους μη προνομιούχους, μέσα από τη μάθηση στο πεδίο της πρακτικής, ικανούς να δρά-

σουν για να μετασχηματίσουν τις περιοριστικές κοινωνικοοικονομικές συνθήκες.²

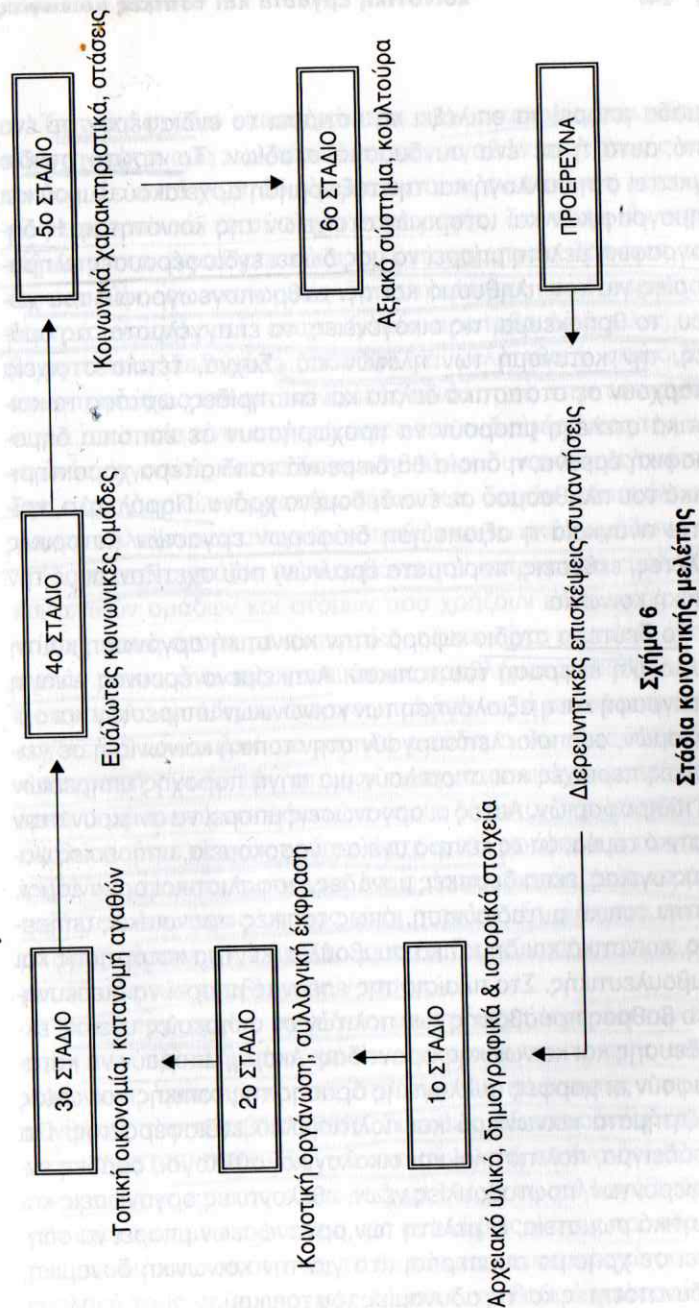
Η έρευνα δράσης μπορεί να αναπτυχθεί παράλληλα ή να αποτελέσει μέρος μιας ευρύτερης κοινοτικής έρευνας. Η τελευταία στοχεύει να αναδείξει το κοινωνικό και το πολιτισμικό προφίλ μιας τοπικής κοινωνίας και μπορεί να χρησιμοποιηθεί για το σχεδιασμό και την εφαρμογή στρατηγικών πλάνων παρέμβασης και ανάπτυξης. Ο ιδιαίτερος χαρακτήρας της κάθε κοινοτικής μελέτης εξαρτάται από διάφορους παράγοντες, όπως είναι οι στόχοι και σκοποί της μελέτης, η φύση της κοινότητας και τα μέσα που διαθέτουμε. Έτσι, δεν είναι εύκολο να σχηματιστεί ένα γενικευτικό πλάνο. Ωστόσο, από τη σκοπιά της κοινοτικής εργασίας μπορούμε να εντοπίσουμε ορισμένα επίπεδα της κοινοτικής οργάνωσης και ζωής, τα οποία πρέπει να έχουμε υπόψη για να μπορούμε να σχεδιάσουμε τρόπους αντιμετώπισης προβλημάτων.

Στη συνέχεια θα περιγράψουμε τα βασικά στάδια μιας επιτόπιας έρευνας που προσπαθεί να χαρτογραφήσει την τοπική κοινωνία από τη σκοπιά της κοινοτικής εργασίας. Κάθε έρευνα ξεκινά από ένα διερευνητικό στάδιο, το οποίο, συνήθως, καλείται προέρευνα. Σε αυτό αναζητάμε πρόσωπα που μπορούν να βοηθήσουν την πρόσβασή μας στην τοπική κοινωνία, προχωράμε σε επισκέψεις σε χώρους συνάθροισης της κοινότητας, ψάχνουμε για βιβλιογραφικές πηγές και αναφορές και συνεργαζόμαστε με υπηρεσίες και οργανώσεις, οι οποίες μπορούν να μας βοηθήσουν στη συλλογή δεδομένων.

Αμέσως μετά την προέρευνα μπορούμε να καταστρώσουμε ένα σχέδιο ανάπτυξης μιας περιεκτικής έρευνας, η οποία επιχειρεί να αναδείξει το προφίλ της τοπικής κοινωνίας. Το πλάνο που προτείνουμε ακολούθως συμπεριλαμβάνει έξι στάδια (βλ. σχήμα 6), ωστόσο, ανάλογα με τις ανάγκες της, η ερευνητική

ΠΡΟΕΡΕΥΝΑ

2. G. Room, *Cross-national innovation in social policy: European perspectives on the evaluation of action-research*, London, Macmillan Press Ltd, 1986, σσ. 33-6, 75.

Σχήμα 6
Στάδια κοινοτικής μελέτης

ομάδα μπορεί να επιλέξει να εστιάσει το ενδιαφέρον σε ένα από αυτά ή σε ένα συνδυασμό σταδίων. Το πρώτο στάδιο έγκειται στη συλλογή και την ταξινόμηση αρχειακού υλικού και δημογραφικών και ιστορικών στοιχείων της κοινότητας. Η δημογραφική μελέτη μπορεί να μας δώσει ενδιαφέρουσες πληροφορίες για τον πληθυσμό και την ανθρωπογεωγραφία του χώρου, το θρήσκευμα, τις οικογένειες, τα επαγγέλματα, τις ομάδες, την κατανομή των ηλικιών κ.ά. Συχνά, τέτοια στοιχεία υπάρχουν σε στατιστικά δελτία και επετηρίδες, ωστόσο τα κοινωνικά στελέχη μπορούν να προχωρήσουν σε επιτόπια δημογραφική έρευνα, η οποία θα διερευνά τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του πληθυσμού σε ένα δεδομένο χρόνο. Παράλληλα, κρίνεται αναγκαία η αξιοποίηση διάφορων εργασιών (ιστορικές μελέτες, εκθέσεις, πορίσματα ερευνών) που σχετίζονται με την τοπική κοινωνία.

Το δεύτερο στάδιο αφορά στην κοινωνική οργάνωση και τη συλλογική έκφραση του τοπικού. Αντικείμενο έρευνας είναι η καταγραφή και η αξιολόγηση των κοινωνικών υπηρεσιών και οργανισμών, οι οποίοι λειτουργούν στην τοπική κοινωνία ή σε γειτονικές περιοχές και αποτελούν μια πηγή παροχής υπηρεσιών και πληροφοριών. Αυτές οι οργανώσεις μπορεί να ανήκουν στον κρατικό τομέα, όπως κέντρα υγείας, νοσοκομεία, υπηρεσίες ψυχικής υγείας, εκπαιδευτικές μονάδες, ασφαλιστικοί οργανισμοί, ή στην τοπική αυτοδιοίκηση, όπως τοπικές προνοιακές υπηρεσίες, κοινωνικά και δημοτικά συμβούλια, κέντρα κατάρτισης και συμβουλευτικής. Στο πλαίσιο της έρευνας μπορεί να διερευνηθεί ο βαθμός πρόσβασης των πολιτών σε υπηρεσίες υγείας, εκπαίδευσης και κοινωνικής φροντίδας. Ακόμη, μπορούν να καταγραφούν οι μορφές συλλογικής δράσης της τοπικής κοινωνίας σε ζητήματα κοινωνικού και πολιτισμικού ενδιαφέροντος. Για παράδειγμα, πολιτιστικοί και οικολογικοί σύλλογοι, ομάδες ενδιαφερόντων, πρωτοβουλίες νέων, εθελοντικές οργανώσεις και αθλητικά σωματεία. Η μελέτη των οργανώσεων μπορεί να οδηγήσει σε χρήσιμα συμπεράσματα για την κοινωνική δυναμική, τις δυνατότητες και τις αδυναμίες του τοπικού.

Το τρίτο στάδιο επικεντρώνεται στην οικονομία του χώρου και στην κατανομή των πόρων και των αγαθών της τοπικής κοινωνίας. Σε αυτό το στάδιο μελετώνται οι οικονομικές λειτουργίες του τοπικού, το σύστημα παραγωγής, διανομής και κατανάλωσης, τα εισοδήματα και οι καταναλωτικές δαπάνες των νοικοκυριών, οι οικονομικές δραστηριότητες σε συνεργατική βάση (συνεταιρισμοί, αναπτυξιακές πρωτοβουλίες κ.λπ.). Με βάση τέτοια δεδομένα μπορούν να μελετηθούν φαινόμενα όπως η φτώχεια και οι οικονομικές ανισότητες στην τοπική κοινωνία, τα οποία είναι στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος της κοινωνικής εργασίας, και να διερευνηθούν οι δυνατότητες ανάπτυξης παραγωγικών δραστηριοτήτων και δομών απασχόλησης για την κάλυψη των αναγκών ευπαθών κοινωνικών ομάδων.

Το τέταρτο στάδιο περιλαμβάνει την καταγραφή ευάλωτων κοινωνικών ομάδων και ατόμων που χρήζουν κοινωνικής φροντίδας, όπως άτομα με αναπηρίες, ηλικιωμένοι με προβλήματα υγείας ή απομόνωσης, γυναίκες με προβλήματα απασχόλησης ή με χαμηλό εισόδημα, άνεργοι, πολύτεκνες ή μονογονεϊκές οικογένειες, νόικοκυριά με χαμηλό εισόδημα και μετανάστες. Η καταγραφή αυτών των ατόμων πραγματοποιείται με επιτόπια έρευνα με ερωτηματολόγια, τα οποία δίνονται στο σύνολο του πληθυσμού με τέτοιο τρόπο, ώστε αυτά τα άτομα ή τα νοικοκυριά να μην απομονώνονται και ο στιγματισμός τους να αποτρέπεται. Απώτερος στόχος είναι η ανάπτυξη μιας πιο συστηματικής επικοινωνίας μαζί τους και η διερεύνηση τρόπων αντιμετώπισης των προβλημάτων τους.

Το πέμπτο στάδιο σχετίζεται με τη διερεύνηση και την εκτίμηση των προβλημάτων και των αναγκών της τοπικής κοινωνίας, τους τρόπους και τις στρατηγικές απάντησής της στις συνθήκες του περιβάλλοντος. Συνήθως αξιοποιούνται ερωτηματολόγια που απευθύνονται στο σύνολο ή σε ένα δείγμα νοικοκυριών της τοπικής κοινωνίας, με στόχο τη συλλογή δεδομένων σχετικών με τις στάσεις, τις αντιλήψεις και τις προσδοκίες των μελών της κοινότητας, τα δίκτυα των συνεργασιών και την εμπλοκή τους σε συλλογικές δράσεις, το βαθμό ικανοποίησής

τους από τις υφιστάμενες υπηρεσίες, τις δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου και τις κοινωνικές δραστηριότητες στην περιοχή. Μέσα από την επεξεργασία και την ανάλυση τέτοιων στοιχείων μπορούν να διαμορφωθούν χρήσιμα συμπεράσματα για το τοπικό κοινωνικό κεφάλαιο και τις δυναμικές που η τοπική κοινωνία μπορεί να αναπτύξει, και να γεννηθούν νέες προτάσεις και ιδέες για την τοπική ανάπτυξη.

Το έκτη στάδιο έχει να κάνει με τη διείσδυση στο πολιτισμικό περιεχόμενο της κοινότητας. Εστιάζεται στο αξιακό σύστημα, τον τρόπο σκέψης και ζωής και στα συμπεριφορικά πρότυπα της τοπικής κοινωνίας. Η γνώση και κυρίως η κατανόηση τέτοιων διαστάσεων δεν είναι δυνατόν να διερευνηθούν μέσα από ποσοτικοποιημένες εργασίες και στατιστικούς δείκτες. Απαιτούνται ερμηνεία νοημάτων και διερεύνηση των προϊόντων της συλλογικής συνείδησης. Για την ανάπτυξη τέτοιων σχημάτων μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε ορισμένες μεθόδους ποιοτικής έρευνας, όπως η βιογραφική προσέγγιση,³ οι αφηγήσεις και ιστορίες ζωής, οι συνεντεύξεις βάθους και η συμμετοχική παρατήρηση.

Τη φάση της διαδικασίας συλλογής των δεδομένων ακολουθεί η ανάλυση του συγκεντρωθέντος υλικού. Για δεδομένα πο-

3. Για τη θεωρία της βιογραφικής προσέγγισης, βλ. D. Berdaux (ed.), *Biography and society: The life history approach in the social sciences*, California, Sage, 1981· G. Mouson, "The life history", στο G. Symon & C. Cassell (eds.), *Qualitative methods and analysis in organizational research*, London, Sage, σσ. 10-27· K. Plummer, "Life history research", στο I. Smith, R. Harre & V. Langenhove (eds.), *Rethinking methods in Psychology*, London, Sage, 1996. Για εργασίες στην ελληνική βιβλιογραφία βασισμένες στη βιογραφική προσέγγιση, βλ. Β. Ρήγα & Θ. Μπεχράκης, *Μαρία Τ.: Ιστορία ζωής, ψυχογραφική προσέγγιση*, Αθήνα, Δ. Μαυρομάτη, 1991· Π. Πιζάνιας, *Οι φτωχοί των πόλεων: Η τεχνογνωσία της επιβίωσης στην Ελλάδα*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1993· Γ. Ζαϊμάκης, *Καταγωγή ακμάζοντα: Παρέκκλιση και πολιτισμική δημιουργία στον Λάκκο Ηρακλείου (1900-1940)*, Αθήνα, Πλέθρον, 1999· Σ. Χτούρης (επιμ.), *Μουσικά σταυροδρόμια στο Αιγαίο: Λέσβος 19ος-20ός αιώνας*, Αθήνα, Εξάντας, 2000.

σοτικών μεθόδων, τα οποία επιδέχονται ποσοτικών μετρήσεων, όπως είναι το ερωτηματολόγιο, χρησιμοποιείται η στατιστική επεξεργασία, συνήθως με τη χρήση ηλεκτρονικού υπολογιστή, και αναζητείται, μέσα από τη συσχέτιση ορισμένων μεταβλητών και χαρακτηριστικών, η μελέτη των γενικότερων τάσεων που επικρατούν σε μια κοινότητα. Για υλικό που προέρχεται από συνεντεύξεις και ανθρωπολογικές παρατηρήσεις, η επεξεργασία γίνεται με τη χρήση ποιοτικών μεθόδων, όπως είναι η ανάλυση λόγου⁴ και η ερμηνευτική μέθοδος.

Η επεξεργασία και ανάλυση των δεδομένων από την ερευνητική ομάδα μπορούν να συμβάλουν στην εξαγωγή συμπερασμάτων, τα οποία μπορούν να αξιοποιηθούν από επιστημονικούς και τοπικούς φορείς στη λήψη αποφάσεων για την ανάπτυξη προγραμμάτων και στρατηγικών δράσης. Οι φορείς αυτοί πρέπει να συνεκτιμήσουν στις τελικές τους αποφάσεις και τις πραγματικές δυνατότητες του τοπικού στην εφαρμογή των πλάνων: για παράδειγμα, τους πόρους, το ανθρώπινο δυναμικό, την τεχνογνωσία και το βαθμό κινητοποίησης της τοπικής κοινωνίας. Σε αυτή τη φάση είναι χρήσιμες η δημοσιοποίηση των συμπερασμάτων της κοινωνικής έρευνας σε συνέδρια και ημερίδες και η ανάπτυξη ενός δημιουργικού διαλόγου στην τοπική κοινωνία γύρω από πιθανές λύσεις και δράσεις σε κοινοτικά θέματα.

3. Ζητήματα μεθόδου στην επικοινωνιακή πρακτική

Μια συνθετική επιτόπια έρευνα μπορεί να μας δώσει ένα πλήθος δεδομένων και πηγών, που πρέπει να εξεταστούν και να αναλυθούν διεξοδικά. Αυτό απαιτεί ιδιαίτερη ευαισθησία και ερμηνευτική ικανότητα. Ένα πρώτο βήμα στην προσπάθειά μας είναι η αρχαιοθέτηση του υλικού και η ταξινόμησή του με βάση

4. Βλ. σχετικά, H. Marshall, "Discourse analysis in an occupational context", στο C. Cassel & G. Symon (eds.), *Qualitative methods in organizational research: A practical guide*, London, Sage.